

רשימות חוברת ו

בס"ד.

פתח דבר

לקראת ימי הפורים הננו מוציאים לאור חוברת שישית מרשימות כ"ק אדמו"ר הכ"מ שרשם לעצמו — שלש רשימות בעניני פורים: (א) להרב מהאראדאק, פורים תרפ"ט. (ב) פורים, ש"ת. (ג) פורים, תש"ב.

*

לתועלת הלומדים — בא בתחלת החוברת תוכן הענינים, וניתוספו בשוה"ג ציוני מראי-מקומות והערות-פיענוח שנערכו ע"י המו"ל, ועל אחריותם הבלעדית.

*

התודה והברכה ל"ועד אגודת חסידי חב"ד העולמי" שהואילו ונתנו העתקה מרשימות אלה על מנת לזכות בהם את הרבים.

*

ויה"ר שמגאולת פורים נבוא תיכף ומיד ממש — "מיסמך גאולה לגאולה" — לגאולה האמיתית והשלימה, ויקויים היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

מערכת „אוצר החסידים"

ג' אדר"שני, ה'תשנ"ה

ברוקלין, נ.י.

תוכן הענינים

להרב מהאראדאק, פורים תרפ"ט

ג' ענינים ממכתבו של הנ"ל בשם אומרים: (א) מאמר אדה"ז שהגילוי דפורים הי' מעין דלע"ל, השם שלם והכסא שלם, והרמז לזה בדרו"ל. (ב) מאמר הצ"צ ש"דברי שלום ואמת" רומז על שמו של הקב"ה. (ג) בשם הגר"א — תירוץ על קושיית התוספות ע"ד ב' הדרשות עה"פ קיימו וקבלו היהודים.

ביאור דברי המהרש"א שמגלת אסתר נכתבה ע"י הפרסיים — שלכאורה הי"ז היפך המפורש בחז"ל שאנשי כנסת הגדולה כתבוה, וברוח הקודש נאמרה * סמוכין לדבריו שאסתר מרדכי כו' שמות פרסיים הם.

ביאור דברי המד"ר בביאור שייכות הפסוק "החושבים להשכיח את עמי שמי" לימי מרדכי ואסתר * שקו"ט בנוגע לתקנה דשאילת שלום בשם — אם נתתקנה ע"י בועז ובית דינו, או שרק הלימוד הוא מבוועז, אבל התקנה נתתקנה אח"כ, ואולי ע"י עזרא ובית דינו * עשרה תקנות שתקן עזרא — עשרה ותו לא, או תני ושייר.

בפירוש רש"י סוף מגלת אסתר — "לכל זרעו", "זרעו של עמו".

מקור הגירסא "גלו לעילם (שהיא שושן הבירה) שכנה עמהם".

"מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" — שלילת ההשערה דקאי על ר' עקיבא, ע"פ המפורש במק"א שר"ע הוא מבני בניו של סיסרא * ביאור (בדרך אגב) במ"ש בהקדמת הרמב"ם "ר' מאיר בן גר צדק" * שקו"ט בנוגע לר' שמואל בר שילת (שע"פ גירסת העין יעקב הוא מבני בניו של המן שלמדו בב"ב) — מקום דירתו ותלמודו.

פורים, ש"ת

תיווך בין משמעות הש"ס להמדרשים בהטעם שנתחייבו כלי', מפני שהשתחוו לצלם או מפני שנהנו מסעודת אחשורוש — שתרווייהו צריכי * ביאור גדר איסור הנאת סעודתו (כדיוק הלשון "נהנו מסעודתו", ולא קאמר נבלות או בישולי עכו"ם) — שהוא כמו איסור ההשתתפות בסעודת חתונה, משום הרחקת ע"ז. ויתירה מזה, שהיתה סעודת חג לכבוד ע"ז (שחמורה יותר), ולכן שייך לומר שנתחייבו כלי' על זה, משום דהוי חטא ע"ז * ביאור הצריכותא והשייכות דשני הטעמים — שלאחרי שהשתחוו לצלם עשו תשובה, וכשנהנו מסעודתו, שגם זה חטא ע"ז, הי"ז מגלה שחזרו לסורם או שלא היתה תשובה שלימה * ביאור תוכן המצוות "משלוח מנות ומתנות לאביונים" — כנגד ולהיפך מזה שנהנו מסעודתו והשתחוו לצלם: משלוח מנות — כששולח דבר מאכל לחבירו והלה אוכל, מראה שאין חברו חשוד להני' מסעודתו של אותו רשע (וכיון שלא הי' החטא משום נבלה או בישולי עכו"ם, לכן, תבשיל לאו דוקא); ומתנות לאביונים — שבזה מודגש שהענין ד"קיימו מה שקבלו כבר" מתוך מס"נ באתדל"ת (ההיפך דהשתחוו לצלם) הוא ע"ז שהקב"ה עוזרו, בדוגמת "מתנות לאביונים", אביונים דייקא, שמצד עצמם אין להם כלום, ועבודתם אינה אלא בבחינת עביד נייחא לנפשי' שלכן יהיב לי' מתנתא.

פורים, תש"ב

ביאור המשנה "מגילה נקראת בי"א וכו'" — ע"ד החסידות: ענין המגילה וקריאתה; החילוק בין בני הכפרים לבני העיר, ובזה גופא — ג' דרגות בהקריאה דבני הכפרים (י"א י"ב וי"ג) וב' דרגות בהקריאה דבני העיר (י"ד וט"ו); הטעם שגם הקריאה לבני הכפרים היא בעיר וע"י בן עיר דוקא; השייכות דבני הכפרים לבני העיר בשכר שמספקים להם מים ומזון, ועלייתם העירה למשפט ביום הכניסה.

להנ"ל*. פורים פ"ט.

ששמע בליעפלי משלמה בר' יעקב יעקובסאן שקבל מזקנו ר' דוד ששמע מאדה"ז בסעודת פורים: גילוי דפורים הי' מעין דלע"ל, השם שלם והכסא שלם¹. ורמז לדבר מדרוז"ל² ע"פ³ והי' לה' לשם זו מקרא מגלה⁴, לשם אותיות שלם⁵. ודרוז"ל² ושמתי כסאי בעילם⁶ ג"כ על מאורע פורים⁷. אך מחמת שהי' בחו"ל הי' באתכסיא. אמנם לע"ל שיהי' בא"י, יהי' באתגליא. ע"כ תכ"ד אדה"ז⁸.

חסיד קאליסק ספרו בשם השד"ר ר' בעריל אשכנזי⁹ ששמע מהצ"צ ד"דברי שלום ואמת"¹⁰ ה"ז רמז על שמו של הק' שלום (שבת ¹¹) וחותרו אמת (שבת נה. סנהדרין סד.).

(* הרב (חיים זאב וואלף הכהן רבינוביץ) מהאראדאק. — רשימה זו באה לאחרי הרשימה "מענה להרב מהאראדאק חנוכה פ"ט" (שנדפסה בחוברת ג' בתחילתה).

- 1) תנחומא ס"פ תצא. פרש"י ס"פ בשלח.
- 2) מגילה יו"ד, ב.
- 3) ישעי' נה, יג.
- 4) ובגירסת העין יעקב: "אלו ימי פורים" (וראה עץ יוסף שם).
- 5) ונמצא, ש"והי' לה' לשם" (שנאמר על מקרא מגילה) רומז שהגילוי דפורים הוא באופן ש"השם ("והי' לה'") שלם" ("לשם").
- 6) ירמ' מט, לח.
- 7) במגילה שם (ובפרש"י): "רבה בר עופרן פתח להאי פרשתא מהכא, ושמתי כסאי בעילם (שושן הבירה הי' בעילם המדינה) והאברתי משם מלך, זו ושתי, ושירים, זה המן ועשרת בניו". ובחדא"ג מהרש"א: "שהי' אז כסא של הקב"ה בעילם, כמ"ש בגלות עילם שכינה עמהם". וראה פי' הרי"ף בע"י: "עיקר אברן ושתי והמן הי' על שיעצו לעשות המשתה ההוא על חורבן בה"מ ומתוך המשתה נשתמש בכלי המקדש וישב על כסא שלמה .. ועשה הקדש חול. וזהו ושמתי כסאי בעילם היא שושן, שיהא שם כסאו של הקדוש ב"ה שכתוב בשלמה וישב על כסא ה', ומתוך שנשתמשו בעילם לכך והאברתי ממנה מלך כו". — וכיון שהמאורע דפורים נעשה כתוצאה מזה ש"ושמתי כסאי בעילם", מרומז בזה שהגילוי דפורים הוא באופן ש"הכסא שלם".

- 8) = עד כאן תוכן דברי אדמו"ר הזקן (בסעודת פורים הנ"ל).
- 9) ראה אודותו אגרות-קודש אדמו"ר מהור"י צ"ח ב' ע' שכג.
- 10) אסתר ט, ל.
- 11) יו"ד, רע"ב.

(* ראה לקמן בפנים (ע' 13) שזוהי גירסת הע"י במגילה כט, א: "גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם". ובחדא"ג מהרש"א שם, ש"כסאי", "היינו מקום מיוחד לגילוי שכינה".

ששמע בשם הגר"א תירוץ קושית תוד"ה קימו (מגלה ז-12), דבשבת הדרשא מהכתיב ובמגלה מהקרי¹³, וראי' לדבר דהתם הל' בגמרא "דכתיב" והכא "שנאמר". עכת"ד הנוגע¹⁴.

מה שהקשה¹⁵ בחדא"ג חולין (קלט): שכ' שמג"א נכתבה ע"י הפרסיים, חס ל' מכגון דא והדומה. ומפורש בדברי רז"ל (ב"ב טו.) אנשי כנה"ג כתבו מג"א¹⁶. ובמגילה (ז.) אסתר ברוה"ק נאמרה. ואפ"ל דברי

(12) במגילה שם: "תניא ר' אליעזר אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר כו', ר' עקיבא אומר .. שנאמר כו', ר"מ אומר כו', רבי יוסי בן דורמסקית אומר וכו'. אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא מלתא דעדיפא מכולהו, שנאמר (אסתר ט, כז) קימו וקבלו, קימו למעלה מה שקבלו למטה. אמר רבא לכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל דלית ל' פירכא", והולך ומפרט הפירכא על ר"א וכו', ומסיים: "דשמואל ודאי לית ל' פירכא". ובתוד"ה לכולהו*: "וקשה דלשמואל מי ליכא פירכא דהא רבא גופי' הוא דאמר פרק רבי עקיבא (שבת פח, א) מכאן מודעא רבה לאורייתא שקבלו שנית בימי אחשורוש, אלמא דאצטריך קרא לדרשא אחרינא".

(13) כלומר: בפסוק "קיימו וקבלו היהודים" — הכתיב הוא "וקבל" והקרי הוא "וקבלו". ובשבת הדרשא ("קיימו מה שקבלו כבר") היא מה"כתיב***, וראי' לדבר מלשון הגמרא שם: "דכתיב קימו וקבלו היהודים", ובמגילה הדרשא ("קימו למעלה מה שקבלו למטה") היא מה"קרי***, וראי' לדבר מלשון הגמרא שם: "שנאמר קימו וקבלו". — וזוה מתורצת קושיית התוס' ש"אצטריך קרא לדרשא אחרינא", דכיון שדרשא אחת היא מהכתיב ודרשא אחת היא מהקרי, יכולים שפיר לדרוש שתייהם מקרא אחד.

(14) ע"כ תוכן דבריו (של הרב מהארדאק) הנוגע (שלכן העתיק רבינו לרשימותיו תוכן דבריו בג' ענינים הנ"ל). — בקטע הבא מתחיל המענה של רבינו על שאלותיו כו'.

(15) הקושיא שהקשה הנ"ל לא נתפרשה כאן, וכנראה שבקושייתו פירש דברי המהרש"א (שמגילת אסתר נכתבה ע"י הפרסיים) כפשוטו, ועל זה כתב לו רבינו "חס ל' מכגון דא".

(16) "אנשי כנסת הגדולה (חגי זכרי' ומלאכי זרובבל ומרדכי וחכריהם — פרש"י) כתבו .. מגילת אסתר".

(* ומ"ש רבינו "תוד"ה קימו" — הוא בשבועות ט.א, ששם הובאה הדרשה "קיימו מה שקבלו כבר", ובתוד"ה קימו הקשה מזה אהא דמגילה "דשמואל לית ל' פירכא" (וכ"ה בתוד"ה אמר רבא — שבת שם).

(** להעיר מהמבואר בתו"א (מג"א צח, א) החילוק בין ה"כתיב" לה"קרי": "בשעת הגזירה שהי' המס"נ בגלוי הי' **וקבל** לשון יחיד (כשם ש"במ"ת נאמר ויחן שם ישראל, לשון יחיד, כאלו הם כולם כאיש אחד" (שם צז, סע"ד)), אבל אח"כ כשעבר הזמן ולא הי' המס"נ בגלוי, נאמר הקרי **וקבלו**, שמקבל כל אחד לפי השגתו ולפי הכלים שמכין כו". ועפ"ז אולי יש לבאר הטעם שהדרשה "קיימו מה שקבלו כבר" שייכת לה"כתיב" — כי, הדרשה ע"ד השייכות למתן-תורה ("מה שקבלו כבר") נלמדת ממ"ש "**וקבל**" (ה"כתיב") לשון יחיד, כבמ"ת לשון יחיד" (ועד"ז י"ל שהדרשה "קיימו למעלה מה שקבלו למטה" שייכת לה"קרי" — "וקבלו", שמקבל כל אחד לפי השגתו ולפי הכלים שמכין, שזהו "מה שקבלו למטה", שכולל גם כפי שהקבלה באה **למטה** כמדרגה, כשעבר הזמן ולא הי' המס"נ בגלוי).

המהרש"א שכשנכתבה¹⁷ ידעו שיעתיקה הפרסיים (במגלה שם¹⁸ כבר כתובה אני על דה"י. ובמ"ר רות¹⁹ ע"פ והנה בועז ה"ה כתובה בין הכרכים. וכמדומה שכן הוא בירוש'²⁰) ושם יעתיקו ע"ש אליל הפרסיים, ולכן נמנעו מלהזכיר השם שלא לגרום כו'²¹. וע"ד שאמרו (סנה' סג):²² ולא יגרום לאחרים כו' אסור לאדם שיעשה שותפות עם העכו"ם כו'. ובפרט שבנדו"ד ה"י מתייקר שם כו'²³. ומפורש כן בהקדמת הראב"ע למג"א²⁴ שעליו סמך המהרש"א²⁵.

מעין סמוכן למש"כ המהרש"א בחולין²⁶ שאסתר מרדכי כו' שמות

(17) ע"י אנשי כנה"ג — ידעו שאח"כ יעתיקה הפרסיים ע"ש אליל שלהם, ולכן נמנעו מלהזכיר השם, כדלקמן בפנים.

(18) ושם (ובפרש"י): "שלחה להם אסתר לחכמים קבועני לדורות, שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות (שיאמרו האומות שאנו שמחים להזכיר מפלתן), שלחה להם כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס" (ושם יהיו רואין מה שאירע להם על ידי ישראל).

(19) פ"ד, ה [ד]: "מרדכי ואסתר כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו מקבלים אתם עליכם להיות עושים את שני הימים האלה, שלחו ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה (ומתוך כך יעוררו האומות שנאה עלינו — מ"כ), ואמרו להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכרכים (ספרי דברי הימים ומפורסם הוא בין כולם — מ"כ), שנאמר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים".

(20) ראה ירושלמי מגילה פ"א ה"ה: "מרדכי ואסתר כתבו אגרת ושלחו לרבותינו .. מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה, אמרו להן לא דיינו הצרות הבאות עלינו אלא שאתם רוצין להוסיף עלינו עוד צרתו של המן (שיאמרו האומות שאנו שמחים במפלתן — קה"ע), חזרו וכתבו להן אגרת שני' .. אם מדבר זה אתם מתייראים הרי היא כתובה ומעלה בארכיים (בספרי זכרונות שלהם — קה"ע), הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס". וכוונת רבינו, שממקומות אלה משמע שלפני שנכתבה ע"י חכמים, ידעו חכמים שבכר כתובה היא אצל הפרסיים, דלא כנ"ל, שכשנכתבה ע"י חכמים ידעו שיעתיקה הפרסיים (וראה גם לקו"ש ח"ו ע' 190 הערה 9).

(21) שיוזכר שם ושבה של ע"ז אפילו ע"י עכו"ם.

(22) "תניא ושם אלהים אחרים .. לא ישמע על פיך, שלא ידור בשמו ולא יקיים בשמו ולא יגרום לאחרים (לעובדי כוכבים — פרש"י) שידרו בשמו ויקיימו בשמו .. אסור לאדם שיעשה שותפות עם העובד כוכבים שמה יתחייב לו שבועה ונשבע בעבודת כוכבים שלו, והתורה אמרה לא ישמע על פיך".

(23) כלומר: נוסף על החשש דהזכרת שם ע"ז, הרי בנדו"ד ה"י גם מתייקר השם (בגלל הנס כו').

(24) וז"ל: "והנכון בעיני שזאת המגלה חברה מרדכי .. והעתיקה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי ע"ג והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא, שם תועבותם .. והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגלה".

(25) במהרש"א שם: "המגילה נכתבה ע"י הפרסיים, שע"כ לא הוזכר שם הקב"ה במגילה, כדעת הראב"ע". — ועכצ"ל שכוונת המהרש"א להעתיקה ע"י הפרסיים, שבגלל זה נמנעו חכמים מהזכרת שם הקב"ה בכתיבתה, כבראב"ע.

(26) שם: "ושם .. מרדכי ואסתר נראה כי שמות פרסיים הם, כי המגילה נכתבה ע"י

פרסיים הם, ממארוז"ל (מגלה יג.) אסתר²⁷ שאו"ה קוראין אותה ע"ש אסתר נדרך אגב משפירש"י אסיתהר, ירח²⁸, עיין יל"ש ס"פ בראשית²⁹ "וקבעוה בין ז' כוכבים". צל"ע בעה"ש³⁰, כמדומה שכוכב נוגה הוא זה].

מש"כ³¹ שבמ"ר רות פיסקא הנ"ל שבימי מרדכי ואסתר חזרו ותקנו שאילת שלום בשם, לכאורה פשט המדרש³² שלא בא אלא לפרש הפסוק החושבים להשכיח את עמי שמי, שזמן כזה הי' בימי עתלי', מו"א או

הפרסיים כר".

(27) "הדסה שמה, ולמה נקראת אסתר, שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסיתהר" (ירח, יפה כלבנה — פרש"י). — ומזה "מעין סמוכין" לדברי המהרש"א ש"אסתר" (וכן מרדכי) שם פרסי.

(28) ולכאורה, מנא לי' לרש"י ש"אסיתהר" הוא "ירח" — דלא כהמפורש בתרגום שני (אסתר ב, ז) "איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית* אסתירא" (ובפי' פתשגן הכתב: "נקראת שמה אסתר ע"ש הכוכב הנקרא בלשון מקרא אילת השחר, ובלשון חכמים נוגה, ובלשון יונית* אסתירא"), וכ"ה ביל"ש אסתר (רמז תתנג): "קורין אותה כוכב הנוגה ע"ש אסיתהר" (כפי שהעיר על זה בפי' עץ יוסף לע"י מגילה שם).

(29) רמז מד. — ושם: "ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה וכו' אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים". — ולכאורה כוונת רבינו, שיש להביא מכאן סמוכין להשייכות ד"איסטהר" ל"שבעה כוכבים" בכלל**, מבלי להכנס לשקו"ט אם הוא נוגה — כביל"ש אסתר, או ירח — כבפרש"י.

(30) = צריך לעיין בערוך השלם. — ושם (בערך אסיתהר): "פי' כוכב (ובפרט כוכב הנוגה). תרגום אם אראה אור (איוב לא, כו) אין אחמי אסיתהר .. ורש"י .. פי' אור באיוב: שמש, אבל יגיד עליו רעו (וירח יקר הולך) שהוא כוכב, והוא כוכב הנוגה, שזריחת ותקופת אורו עולה על כל הכוכבים" (אבל בערך סהר: "בהגדה דמגלה .. אסתר על שם אסיתהר, כלומר יפה כלבנה, ירח תרגום סיהרא". וראה גם חדא"ג מהרש"א מגילה שם: "ע"ש אסיתהר, מלשון סיהרא, וכן הוא בערוך").

(31) כאן מתחיל ענין נוסף בהמענה להרב מהארדאק — על מה שכתב בשם המ"ר (רות שם) שבימי מרדכי ואסתר חזרו ותקנו שאילת שלום בשם, ועל זה משיב רבינו שלכאורה פירוש המדרש אינו כדבריו, כדלקמן בפנים.

(32) במ"ר שם: "והנה בועז בא מבית לחם .. שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה, ואלו הן, לשאול שלום בשם וכו'. שאילת שלום מניין, שנאמר (ירמי' כג, כז) החושבים להשכיח את עמי שמי, אימתי חשבו, בימי עתליהו, ורבנן אמרין בימי חנני' מישאל ועזרי', ר' חנני' בן ר' יהודה ברבי סימון בימי מרדכי ואסתר. ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם, שנאמר (רות ב, ד) והנה בועז בא מבית לחם וגו'" (וסיומא דקרא: "ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'").

(* בערוך השלם ערך אסתירא: "ונ"ל לתקן .. תחת נוגהא יונית שצ"ל פרסית".

** אף שכאן נאמר ש"קבעוה בין שבעה כוכבים" (וכפי שממשיך שם ש"קבעוה בכימה"). ולא שזוהו שם של א' משבעת הכוכבים.

חמו"ע³³, והביא פסוק זה שמפרשו שבפי כל העם הי' שגור ש"ש, שזה הי' ע"י ש"ש בשם, וזה חשבו להשכיח המן או נ"נ כו', אבל ש"ש בועז וב"ד תקנו³⁴ (לפי גרסת המד"ר רות³⁵. וברש"י ברכות³⁶ משמע קצת דרך הלימוד הוא מבוועז, אבל התקנה נתקנה אח"כ. ואולי ג"ז מתקנות עזרא וב"ד, כמו התקינו שלפ"ז במשנה³⁷, ובזה יומתק ג"כ שייכותא דבכות אלו במתני³⁸.

{ובב"ק (פב.) י' תקנות תקן עזרא, ולא חשיב הנ"ל³⁹, כי תני ושייר [בתוד"ה קנאת (ב"ב כב.)⁴⁰ די' דוקא. וכ"מ⁴¹ בב"ק (פב.) שהוא דוגמת

(33) = מרדכי ואסתר או חנני מישאל ועזרי'.

(34) כלומר: התקנה דשאלית שלום בשם היתה אך ורק ע"י בועז ובית דינו, (ולא כפי שפירש הנ"ל שבימי מרדכי ואסתר חזרו ותקנו ש"ש בשם), כי, מה שנזכר במדרש "בימי מרדכי ואסתר", אינו אלא בנוגע לפירוש הפסוק "החושבים להשכיח את עמי שמי" ("שמי", שם שמים שהי' שגור בפי "עמי" ע"י שאילת שלום בשם), שזו היתה מחשבתו של המן, אבל, לא היתה כאן אלא מחשבה בלבד (כפי שממשיך להלן בפנים), ובפועל לא נתבטלה ש"ש בשם, ובמילא, לא הי' צורך לחזור ולתקן ש"ש בשם.

(35) "עמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם".

(36) ברכות נד, א [במשנה: "והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'", ובפרש"י שם] ד"ה שיהא אדם: "ולמדו מבעז שאמר ה' עמכם (ומן המלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור החיל)".

(37) ושם (ובפרש"י): "התקינו (עזרא וטייעתו) שיהו אומרים מן העולם ועד העולם" (לומר ששני עולמות יש, להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים).

(38) כלומר, השייכות דשתי הבבות — "התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם, והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם" — ששתיים נתקנו ע"י עזרא ובית דינו, בבת אחת.

(39) שיהא אדם שואל את חברו בשם — שלא נזכר בין התקנות שתיקן עזרא.

(40) ושם: "קנאת סופרים תרבה חכמה, ולא גרסי' כמו שיש בספרים דאמר מר עזרא תיקן להם לישראל שיהו מושיבין סופר בצד סופר, דהא לא חשיב ל' במרובה גבי עשר תקנות שתיקן". — ומזה משמע ש"עשרה תקנות תיקן עזרא", עשרה דוקא, ותו לא (דלא כנ"ל ש"תני ושייר"). ועפ"ז אי אפשר לומר (לכאורה) ששאלית שלום בשם היא תקנת עזרא.

(41) וכן משמע — ש"עשרה תקנות" דוקא, ותו לא — בהסוגיא (בב"ק) גופא, כי: "עשרה תקנות תיקן עזרא" — בא בהמשך למ"ש לפנ"ז (פ, סע"ב ואילך) "עשרה תנאין התנה יהושע". ובנוגע ל"עשרה תנאין" הקשה בגמרא (פא, סע"ב) "ותו ליכא, והא איכא דרבי יהודה.. והא איכא דר' ישמעאל כו'", ומתוך בגמרא "ביחידאי לא קאמרינן" (דר' יהודה ודר' ישמעאל יחידאי נינהו וברייתא דעשרה תנאים סתמא היא — פרש"י), ומוסיפה הגמרא להקשות "וכי כי אתא ר' אבין א"ר יוחנן.. שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ" (ומתניתא הויא תיובתא דקתני עשרה ותו לא, ור' יוחנן אמורא הוא וקשיא ל' מתניתא — פרש"י), עד שמסיק "מאן תנא עשרה תנאין שהתנה יהושע ר' יהושע בן לוי הוא" (ולא מתניתא, דרבי יהושע בן לוי אמורא הוא, ורבי יוחנן פליג עליי" — פרש"י). ומזה משמע שהפירוש ב"עשרה תקנות תיקן עזרא" הוא דוגמת "עשרה תנאין התנה יהושע" — עשרה דוקא, ותו לא.

י' תנאים דיהושע. אבל⁴² כמו שנתרץ לפירש"י ברכות (נדי) ד"ה התקינו דפי" שקאי אעזרא, כמו"כ נתרץ גם בזה. והעיקר שב' התקנות⁴³ היו בב"א, וזהו סמיכותם]. וצ"ע מפ"מ⁴⁴ לא הובא לפסק הלכה הא דאדם ש"ש בשם⁴⁵. וצע"ק בתוספתא פ"ה⁴⁶ דברכות, וביד הל' ק"ש פ"ג ה"ה⁴⁷, שהשמיט "שלום". וכבר עמדו ע"ז⁴⁸. ואכ"מ⁴⁸, ובוועז⁴⁹ הי' ימים רבים לפני מו"א, עתלי' כו'. ובימי מו"א רק חשבו להשכיח, וכידוע⁵⁰ שאם היו ח"ו ממרים כו'.

(42) כלומר: בלא"כ צריכים לחפש תירוץ לקושיא זו (שמצינו תקנות שתיקן עזרא שלא נימנו בעשרה תקנות) בפירושו רש"י "התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם" שמפרש להדיא ש"התקינו עזרא וסייעתו" — אף שלא חשיב תקנה זו בה"עשרה תקנות (ש)תיקן עזרא". ובמילא, כמו שנתרץ על פירושו רש"י בנוגע לתקנה "שהיה אומרים מן העולם ועד העולם", כמו"כ נתרץ גם בנוגע לתקנה דשאלת שלום בשם, שתיקן עזרא, ולא נזכרה בה"עשרה תקנות".

(43) אמירת מן העולם ועד העולם, ושאלת שלום בשם — היו בבת אחת, ולכן נסמכו זל"ז במשנה, כנ"ל.

(44) = מפני מה.

(45) ראה גם שו"ת בית אפרים חאה"ע ספ"ו. ובארוכה — שו"ת יהודה יעלה ח"א ס"ט.

(46) כ"ה (פ"ה) בכת"ק, ואולי צ"ל פ"ו. — ושם (הכ"ט): "בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין אותה (פי' משחיתים ופוגמים בכבודה — חסדי דוד), שנא' והנה בועז בא כו'", ולא נזכר שאלת שלום*.

(47) שמנה הדברים שאסור להזכירן בבית הכסא ובבית המרחץ, ולא הזכיר שאלת שלום.

(48) ראה כס"מ לרמב"ם שם: "תמיהא לי מילתא דרבינו טובא שלא הזכיר שאסור לומר שלום בבית המרחץ, ובהדיא אמרינן בפ"ק דשבת (דף י ע"ב) .. אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ, שנאמר ויקרא לו ה' שלום" (וראה שו"ע אדה"ז או"ח ספ"ד, ספ"ה ס"ג — שגם שאלת שלום אסור).

* (48) כאן מסתיים הענין שהתחיל רבינו בקטע שלפנ"ז — בהחצע"ג (לפי גירסת המד"ר רות כו').

(49) לאחרי מאמר המוסגר בנוגע לתקנת ש"ש אם רק הלימוד הוא מבוועז אבל התקנה נתקנה אח"כ, ואולי ע"י עזרא ובית דינו, והשקו"ט ע"ד העשרה תקנות דעזרא, והצ"ע שלא הובא להלכה — חוזר רבינו ומסיים הענין לפי גירסת המד"ר רות שבועז וב"ד תקנו (ולא מרדכי ואסתר, כנ"ל הערה 34).

(50) ראה מגילת סתרים אסתר ג, יג: "כל רצונו הי' שימירו דתם ברצון .. שיאבדו דתם מרצונם .. ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם כו'". וראה תו"א מג"א צז, א: "אם רצו להמיר דתם לא הי' המן עושה להם כלום". — ועי"ז חשבו להשכיח גם ש"ש בשם. אבל, רק חשבו להשכיח, ולא השכיחו בפועל, כיון שבנ"י מסרו נפשם כו'.

(* בהגהות הגר"א: "היתה תורה משתכחת מישראל וזקנים החזירו אותה. שנאמר והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה', ובמנחת ביכורים: "שלא היו רגילין בשם המפורש ולברך את חברו בשם ונשכח מפייהם. אבל זקנים החזירוהו שמברכים בשם ורגילין היו בהם".

פירש"י⁵¹ בסוף מג"א לכל זרעו, זרעו של עמו⁵², פשוט דמפרש על מי קאי "זרעו", דאם נפרש דקאי אבניו ובנותיו כו' של מרדכי, מקמ"ל⁵³, ומאי תושבחת' (וכבר נדחקו בזה המפרשים⁵⁴ שפי' כפשוטו זרעו של מרדכי), ולכן פירש"י דמוסב על עמו דלפ"ז.

ע"ד⁵⁵ הגירסא גלו לעילם שכ"ע — הובאה גם בע"י מגילה כט.
— עיי"ש בחדא⁵⁶ — וביל"ש (ש"א ב'⁵⁷). ולעיין בד"ס⁵⁸.

לענין⁵⁹ ר"ש בר שילת, שתמה על גירסת הע"י סנה' (צו:) "מב"ב של המן למדו תורה בבני ברק ומנו ר"ש בר"ש⁶⁰, יעוין ג"כ ביל"ש ירמ' (נא)⁶¹.

(51) כאן מתחיל ענין נוסף בהמענה להרב מהאראדאק — שכנראה הזכיר במכתבו ע"ד פרש"י זה.

(52) "לכל זרעו" — "מוסב על עמו (שנזכר בפסוק לפני"ז: "דורש טוב לעמו") לכל זרע עמו".

(53) מאי קמ"ל שמרדכי הי' דובר שלום לבניו ובנותיו.

(54) ראה — לדוגמא — ראב"ע, מנות הלוי, ועוד.

(55) כאן מתחיל ענין נוסף בהמענה להרב מהאראדאק — שכנראה הזכיר במכתבו ע"ד הגירסא "גלו לעילם [שהיא שושן הבירה, כנ"ל הערה 7] שכינה עמהם" שהובאה בתו"א מג"א קטז, ג.

(56) ושם: "ובגירסת עין יעקב מיייתי נמי גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם".

(57) שמואל"א ב (רמז צב). — גם שם הובאה הגירסא "גלו לעילם שכינה עמהם, שנאמר ושמתי כסאי בעילם".

(58) בד"ס מביא שבכמה כתבי"ד איתא גם "גלו לעילם שכינה עמהם, שנאמר ושמתי כסאי בעילם". — ולהעיר שכן הוא גם בספרי ס"פ מסעי.

(59) כאן מתחיל ענין נוסף בהמענה להרב מהאראדאק — שתמה על גירסת הע"י כו'.

(60) "ומנו רב שמואל בר שילת" — לא נזכר בסנהדרין שם, וניתוסף בגירסת הע"י בחצע"ג (וראה ד"ס שכ"ה גם בילקוט ומנוה"מ)*. ועל זה תמה הרב מהאראדאק.

וכנראה התמיהה היא — ככתולדות תנאים ואמוראים ערך ר"ע — מה ענין רב שמואל בר שילת, שהי' בבבל, לבני ברק. וראה לקמן בפנים.

(61) רמז שלה. שגם שם נאמר רק ש"מבני בניו של המן מלמדי תינוקות בבני ברק", ללא ההוספה שבגירסת הע"י.

(* במק"א (סה"מ פר"ת ע' רצו) מציין רבינו על מארז"ל (גיטין נז, ב) מבני בניו של המן למדו תורה ברבים: "וראה ל"ת להאריז"ל (ובס' הליקוט'ים) ס' שופטים דר"ש בר שילת הי' מבני בניו (של המן)).

בנוגע לההשערה⁶² דקאי על ר"ע שהי' בבני ברק (סנה' לב: 63), אאפ"ל כן ממה דאיתא בפ"י ר"ן גאון (ברכות כז: בשס"ח⁶⁴) "איתא בחלק מב"ב של סיסרא למדו תורה בירושלים ומנו ר"ע⁶⁵, וכ"ה במהרש"א (יבמות טז: 66) ובסה"ד⁶⁷.

ומדי דברי אזכיר מה דצע"ק בהקדמת הרמב"ם ליד, שכ' "ור' מאיר בן ג"צ"⁶⁸, ובגטין (נוי) איתא דנירון קיסר איגייר ונפק מיני' ר"מ, ולכאורה דורות ביניהם⁶⁹. ואולי האריכו ימים⁷⁰.

ובנדון ר"ש בר"ש⁷¹, עלה בדעתי לומר שהי' במק"א⁷² עם רב (ב"ב ח: 73. כא⁷⁴. כתובות סב: 75. ועוד) כשהי' רב בישיבת רבי בא"י (חולין

(62) (כנראה) של הרב מהאראדאק — שמ"ש בסנהדרין "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק", קאי על רבי עקיבא.

(63) ושם: "אחר רבי עקיבא לבני ברק".

(64) = בש"ס חדשים. — הכוונה לש"ס ויולנא ושלאחריו, שבהם נדפס פירוש ר' נסים גאון על הגליון (משא"כ בדפוסי הש"ס הישנים).

(65) וכיון שגורס בסנהדרין אהא ד"מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים" — "ומנו רבי עקיבא" (דליתא בש"ס שלפנינו*), אי אפשר לומר שר"ע הוא "מבני בניו של המן שלמדו תורה בבני ברק".

(66) "רבי עקיבא בן יוסף גר צדק מבני בניו של סיסרא".

(67) ערך ר' עקיבא אות ב' ("בן יוסף, ויוסף גר צדק מבני בניו של סיסרא").

(68) = גר צדק. כלומר, שר' מאיר הוא (לא רק מזרע גרים, אלא הוא עצמו) בנו של גר צדק (שהגר צדק הי' אביו של ר"מ, ולא זקנו כו').

(69) כי, נירון הי' קיסר רומי כמה שנים קודם החורבן (שהרי עוד לפני החורבן ברח והתגייר), בדורו של ר' שמעון (השני) בן ר"ג הזקן (דור עשירי לחכמי המשנה), ואילו ר' מאיר הוא מתלמידי האחרונים של ר"ע (ונסמך על ידו בבחרותו — פרש"י סנהדרין יא, א), והי' בדורו של ר' שמעון (השלישי) בן ר"ג (אביו של ר' יהודה הנשיא), דור שלישי מהתנאים אחר החורבן (ראה סה"ד ג"א תת"תפ"א). — ואיך יתכן שר' מאיר הוא בנו של נירון קיסר שהתגייר.

(70) ועפ"ז יתכן שכ"כ שנים לאחר שנרון קיסר נתגייר, נולד לו ר' מאיר, והאריך ימים עד לדור שלישי אחר החורבן (וראה סה"ד ג"א תתפ"א שר"מ האריך ימים עד שהי' בד' דורות).

(71) לתרץ התמיהה על גירסת הע"י ("מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, ומנו רב שמואל בר שילת"), כנ"ל הערה 60.

(72) = במקום אחד.

(73) "רב אשכחי' לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתי' א"ל כו'".

(74) "אמר לי' רב לרב שמואל בר שילת עד בר שית כו'**. .. וא"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא כו'".

(75) "אמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידי' וכו'". — ואולי הטעם שמציין

(* וראה ד"ס, שכ"ה (ומאי ניהו ר' עקיבא) בילקוט כ"י תורה, וכן ביחוסין ערך ר"ע.

** להעיר, שמאמר זה הובא גם לפנ"ז — בכתובות נ, א. ואולי העדיף רבינו לציין לב"ב.

ששם ישנם ב' מאמרים שאמר רב לר"ש ב"ש.

קלז: 76 (ועוד) (וק"ק דישיבת רבי היתה בבית שערים — סנה' לב: 77 —). אבל אז⁷⁸ יקשה משבת (קנג:) א"ל רב לר"ש ב"ש — כ"ה בשס"ח⁷⁹, וגם בסה"ד מע' ר"ש בר"ש⁸⁰ — אחים בהספידא כו'⁸¹, דמשמע דר"ש בר"ש דר במקום שמת רב, דהיינו בבבל, כדמוכח בדוכתי טובא (שבת קי-82. סנה' מז: 83. חולין צה: 84).

עוד הי' אפ"ל שדר בבבל ולמד ולמד בא"י⁸⁵, שרגיל הי' מנהג זה בזמנם (שבת ט: תוד"ה הא⁸⁶). ובפרט לפי הגירסא (ב"ב ח:) דעתאי להתם⁸⁷,

ורבינו הא דכתובות לאחרי הציון לב"ב, כי, בכתובות כאן לא מדבר רב אל ר"ש ב"ש, כי אם אודותיו, אלא, שמתוכן הדברים מוכח שהכירו היטב, כיון שדרו במקום אחד.

76) ושם (ובפרש"י): "אמר לי' (ר' יוחנן לאיסי) אבא אריכא קרית לי' (לרב), ולא אמרת רבינו בלשון כבוד, דכירנא (כשהי' רב) בכאן קודם שירד לבבל) כד הוה יתיבנא אחר י"ז שורן אחורי' דרב קמי' דרבי, ונפקי זיקוקין דנור מפומי' דרב לפומי' דרבי ומפומי' דרבי לפומי' דרב" (שהיו נושאין ונותנין בהלכה).

77) "אחר רבי לבית שערים" (ולא בכני ברק).

78) אם נאמר שזה שמצינו בכ"מ את ר' שמואל בר שילת עם רב במקום אחד הי' (כשהי' רב בישיבת רבי) בארץ ישראל — יקשה משבת כו', ששם משמע שר' שמואל בר שילת דר בבבל (כדלקמן בפנים), ומניין המקור לחדש שר' שמואל בר שילת (כמו רב) דר לפני' בארץ ישראל.

79) לרב שמואל בר שילת (משא"כ בש"ס ישנים הגירסא היא (לרב שמואל בר) שילא), היינו, שהמדובר בשבת הוא אודות ר"ש ב"ש הנ"ל שבב"ב ובכתובות.

80) שגם שם הובא הא דשבת כחדא מחתא עם הא דב"ב (אף שגירסתו היא "שילא").

81) "בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו" (פרש"י).

82) "ההוא בר קשה דפומבדיא דטרקי' חיויא כו' אמר להו אביי דילמא חיויא דרבנן טרקי' דלית לי' אסוותא .. אמרי לי' אין, דכי נח נפש' דרב, גזר רב יצחק בר ביסנא דליכא דלימטי' אסא וגידמי לבי הילולא [בטבלא] ואזל איהו אמטי אסא וגדמי לבי הילולא כו'".

83) "קברי' דרב הוה שקלי מיני' עפרא אישתא בת יומא (ביום ראשון שלה והן מתרפאין באותו עפר — פרש"י), אתו אמרו לי' לשמואל כו'".

84) ושם (ובפרש"י): "כולהו שני ד(הוה) רב (קיים בבבל) הוה כתב לי' ר' יוחנן (מארץ

ישראל שאלה או תשובה הי' כותב באגרתו) לקדם רבינו שבבבל, כי נח נפש' כו'".

85) כלומר: אף שדר בבבל (כדמשמע בשבת), אפשר לומר שלמד ולימד בארץ ישראל (ובמילא שייך שפיר לומר שמבני בניו של המן למדו תורה בכני בכני ברק ומנו ר"ש ב"ש) — שרגיל הי' כו', כדלקמן בפנים.

86) ושם: "רבי חנינא שהי' בא"י הי' אומר לתלמידיו שהיו מבבל, ורב שהי' מבבל אומר

לתלמידיו שהיו מא"י, לפי שדרכן הי' להתרחק, שלא היו יכולין לעסוק כל כך בביתם".

87) בב"ב שם (ובפרש"י): "רב אשכחי' לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא, א"ל שבקתי' להימנותך (שהיית רגיל ללמדם באמונה וללמד ולישב על גבם תמיד), אמר לי' הא תליטר שנין דלא חזיא לי והשתא נמי דעתאי עלוהיה". ויש גירסא — וכ"ה הגירסא בפרש"י

— "דעתאי להתם" ("לתינוקות"), ומפרש רבינו ש"להתם" הכוונה (גם) לארץ ישראל, כי "התם" הוא כנוי המורגל לא"י. ומזה מוכח שלימד בא"י, בריחוק מהמקום שבו דר (בבבל), עד כדי כך שלא הי' שם י"ג שנה.

שהוא כנוי המורגל לא"י. אבל ל"מ⁸⁸ כן מכתובות (סב.), וצע"ק.
 כעין ראי' שהי' בבבל ממה שנק' רב וכל רב מבבל רבי מא"י (ס'
 תנאים ואמוראים⁸⁹ — נדפס בשה"ג לחיד"א אות ס' — ערוך מע' אביי)
 עוד הקשה⁹⁰ דבתו"א אגרת הפורים הבי'⁹¹ ד"ה להבין אות ה'⁹²,
 דזאת קאי על מג"א, ובמגלה ז'⁹³ ירושי'⁹⁴ ה"ה ובמ"ר רות⁹⁵ דקאי על
 התורה

ע"כ נמצא מרשימה זו בגכתי"ק

(88) לא משמע כן (שדר בבבל ולמד ולימד בא"י) מכתובות — ששם נזכר רב שמואל בר
 שילת לענין "הטיילין (שעונתן) בכל יום": "מאי טיילין .. כגון רב שמואל בר שילת דאכיל
 מדידי' ושתי מדידי' וגני בטולא דאפדני" (ובתוד"ה טיילין: "על שם שדרכם בטולא
 דאפדנייהו"), ולא יתכן שהי' בריחוק מקום מביתו.

(89) בסופו.

(90) הרב מהאראדאק.

(91) הרב מהאראדאק — במכתבו — משתמש בלשון של מליצה על דרושי פורים
 שבהוספות לתו"א, וקוראם: "אגרת הפורים הבי'".

(92) בהוספות לתו"א מג"א קיט, סע"ב ואילך: "ומגילת אסתר .. היא ג"כ הגילוי ע"ד זה,
 וכמ"ש כתוב זאת זכרון בספר, זאת קאי על מגילת אסתר, והרי זאת זהו ג"כ ע"ד זה, ולא ע"ד
 כה".

(93) ע"א. — ושם: "כתב זאת, מה שכתוב כאן (בפ' בשלח) .. דברי ר' יהושע, ר' אלעזר
 המודעי אומר כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה".

(94) מגילה פ"א (ה"ה). — ושם: "כתב זאת .. זאת תורה, כמה דתימר וזאת התורה גו'".

(95) פ"ד, ה [ד]. — ושם: "בתורה דכתיב כתב זאת זכרון בספר".